

مؤلفه‌های مؤثر بر تاریخ‌نگاری شفاهی در تاریخ معاصر

دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی

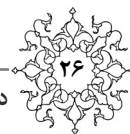
چکیده:

نگاهی به شکل‌گیری تاریخ‌شفاهی در دوره معاصر نشان می‌دهد که پیدایش و گسترش آن، محصول نیازهای تاریخی جامعه هر دوره و به تناسب خواسته‌ها، آرزوها، ضروریات و البته بر پایه برنامه‌ریزی بوده است. این امر باعث شده است تا تاریخ‌شفاهی همواره به‌عنوان ابزار کارآمد و روزآمدی برای جمع‌آوری داده‌های اطلاعاتی، ساماندهی و پردازش آن، مورد استفاده پژوهشگران قرار گیرد. هدف اصلی از نگارش این مقاله، طرح موضوع اهمیت و جایگاه منابع شفاهی در تاریخ‌نگاری، دیدگاه‌ها و روش‌ها نسبت به استفاده از آن و وضعیت‌سنجی جایگاه کلی تاریخ‌نگاری شفاهی است. در واقع با طرح مباحثی مانند مفهوم تاریخ‌نگاری شفاهی و الزامات آن، ارتباط بین تاریخ‌شفاهی و جریان‌ات تاریخ‌نگاری معاصر و چالش‌های تاریخ‌شفاهی در عصر حاضر، سعی می‌گردد تا از جنبه‌های مختلف به موضوع پرداخته شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کاربرد اصطلاح تاریخ‌نگاری شفاهی به‌تبع حوزه‌های مختلف پژوهشی متفاوت بوده و در بین تاریخ‌شفاهی‌کاران چندان عمومی نشده است.

کلیدواژه‌ها:

تاریخ‌شفاهی، تاریخ‌نگاری شفاهی، تاریخ معاصر، مؤلفه‌ها.

دوفصلنامه تاریخ‌شفاهی، سال ۴، شماره ۲، پیاپی ۸، پائیز و زمستان ۱۳۹۷، ص ۲۶-۳۸

مؤلفه‌های مؤثر بر تاریخ‌نگاری شفاهی در تاریخ معاصر

دکتر ابوالفضل حسن‌آبادی^۱

مقدمه:

تاریخ شفاهی^۱ با ماهیتی سیال، ویژگی انعطاف‌پذیری و قابلیت شکل‌گیری در ظرف‌های مختلف پژوهشی را دارد، به نحوی که آن را روشی میان‌رشته‌ای نامیده‌اند. امروزه طیف مختلفی از محققان مانند مورخان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان هریک به فراخور نیاز و زمینه‌های مورد استفاده خود از تاریخ شفاهی برای پیشبرد اهداف‌شان سود می‌جویند. گسترش زمینه‌های استفاده از تاریخ شفاهی ضمن مطرح کردن آن به عنوان یکی از منابع مهم تاریخ‌نگاری دوره معاصر، جریانی به نام تاریخ‌نگاری شفاهی را نیز به وجود آورد که در تعامل با حوزه‌های دیگر تاریخ‌نگاری مانند تاریخ‌نگاری مارکسیستی، اجتماعی، عمومی و محلی نقش مهمی در پژوهش‌های تاریخی داشته است. در این مقاله به بررسی مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری و گسترش تاریخ‌نگاری شفاهی پرداخته می‌شود.

بررسی سابقه پژوهش نشان می‌دهد که در زمینه استفاده از تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی، مقالات بسیاری نوشته شده است، اما به مبحث تاریخ‌نگاری شفاهی کمتر پرداخته شده است. از مهم‌ترین این منابع می‌توان به کتاب *Oral historiography* (Henige, 1982)، پایان‌نامه *Conservation in Idaho Oral History Project* (Mai Black, 2010) و مقاله "About History: A Case for Oral Historiography" (Clark, 2010) اشاره کرد. در ایران نیز درباره تاریخ‌نگاری شفاهی پژوهش‌های اندکی انجام شده است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به مقاله‌های «جایگاه تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی» (کمری، ۱۳۸۷)، «ضرورت تاریخ شفاهی در تاریخ‌نگاری و نقش فرازبان در مصاحبه تاریخ شفاهی» (توکلی، ۱۳۹۴)، «درباره واژه تاریخ‌نگاری شفاهی» (الویری، ۱۳۸۵) و «چشم‌انداز تاریخ‌نگاری شفاهی»

۱. دکترای تاریخ محلی و مدیریت اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی؛ ahassanabady1@yahoo.com

1. Oral History.

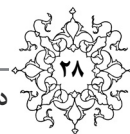

(ملایی‌توانی، ۱۳۸۹) اشاره کرد. در مقاله ملایی‌توانی لفظ تاریخ‌نگاری شفاهی بیشتر بر استفاده از تاریخ شفاهی توسط مورخان اطلاق شده و به مفهوم آن کمتر پرداخته شده است. اهمیت موضوع مذکور به این دلیل است که با توجه به گسترش استفاده از تاریخ شفاهی در قالب‌های مختلف، ضرورت پرداختن به مفهوم تاریخ‌نگاری و الزامات آن برای پژوهشگران، ضروری است.

مفهوم تاریخ‌نگاری شفاهی و الزامات آن

تاریخ‌نگاری روش شناخته‌شده‌ای است که از طریق آن، معنا و ارتباط واقعی رخداد‌های گذشته تا جایی که ممکن است از درون منابع بیرون کشیده می‌شود (التون، ۱۳۸۶، ص ۶۱). تاریخ‌نگاری در اصل، یک روش تفکر، نوعی رفتار علمی و یک شیوه فرهنگی است و در عمل به فرایند گزارش رخداد‌های تاریخی در قالب روایت‌های مکتوب تاریخی گفته می‌شود. این امر با بازآفرینی ذهنی رویدادها در یک چارچوب گفتمانی مشخص همراه است و بر پایه روش‌ها، رهیافت‌ها و نگرش‌های متفاوت صورت می‌پذیرد (ملایی‌توانی، ۱۳۹۰، ص ۸۹). تاریخ‌نگاری حاصل نوعی تاریخ‌نگاری است که منظور از آن دخالت اندیشه و تأملات نظری و فرضیه‌های مورخ در نگرش به یک حادثه، در پی وقوف به شأن تاریخی آن است. این امر مورخ را در نسبت جدیدی با حادثه تاریخی قرار می‌دهد و او را وامی‌دارد تا به کمک اسناد و مدارک و روش‌های خاص، به بازتعریف و بازسازی واقعه بپردازد. بنابراین مورخ از یک سو با واقعه‌ای که متعلق به گذشته است و از سوی دیگر با نگرش جدیدی که متأثر از مقتضیات زمان حال است- با توصیف، توضیح، تفسیر و تبیین یک واقعه- سروکار دارد. در یک نگاه کلی می‌توان توصیف مکتوب احوال و اعمال انسان را به هر روش و مبتنی بر هر مکتب و رعایت شیوه تنظیم و تدوین، تاریخ‌نگاری خواند که البته در معنای خاص، به ثبت وقایع و احوال سیاسی و اجتماعی هر قوم یا جامعه جهانی اطلاق می‌شود (عالم‌زاده؛ سجادی، ۱۳۷۹، ص ۱۱). تاریخ‌نگاری از جنبه حکومتی بودن، به تاریخ‌نگاری رسمی و غیررسمی تقسیم می‌شود. تاریخ‌نگاری رسمی بازتاب نگرش‌ها، دغدغه‌ها، تفسیرها و برداشت‌های حکومت‌ها از رخداد‌های تاریخی است و هدف آن توجیه وضع موجود، دفاع از مشروعیت حکومت و حقانیت زمامداران از طریق بیان کارآمدی آن‌ها، به‌ویژه برجسته‌سازی هدفمندانه و دلخواهانه رخداد‌های تاریخی خاص برای دفاع از مبانی فکری و خط‌مشی قدرت حاکم است (ملایی‌توانی، ۱۳۹۰، ص ۹۰).

سؤال اینجاست که تاریخ‌نگاری شفاهی در انجام تاریخ شفاهی در چه جایگاهی قرار دارد؟ آیا می‌توان به انجام تاریخ‌نگاری شفاهی از ابتدای انجام مصاحبه قائل بود یا بعد از مصاحبه باید به آن پرداخت؟ چه کسی می‌تواند به تاریخ‌نگاری شفاهی بپردازد؟ میان داده‌های به‌دست‌آمده از تاریخ شفاهی کاران و مورخان چه نسبتی برقرار است؟ چه ارتباطی میان این کارکرد تاریخ شفاهی و تاریخ‌نگاری برقرار است؟ آیا تاریخ شفاهی می‌تواند رهیافتی برای رسیدن به تاریخ باشد یا به‌عنوان

ابزاری برای رسیدن به تاریخ یا در خدمت تاریخ‌نگاری (فرهنگی و قومی و نژادی) به کار گرفته شود؟ آیا منابع شفاهی تاریخ‌نگاری تلقی می‌گردند یا باید آن‌ها را مانند سایر منابع تاریخی در زمره شواهد شفاهی برشمرد؟

بین تاریخ‌شفاهی و تاریخ‌نگاری شفاهی با تعاریف و مفاهیم برداشتی از آن، ارتباط مستقیم وجود دارد. تاریخ‌شفاهی راهی برای افزایش درک تاریخی از موضوع است تا اثبات و رد یک موضوع تاریخی را بررسی نماید. کلارک^۱، تاریخ‌شفاهی را ابزاری در خدمت گروه‌ها، افراد و طبقات جامعه می‌داند که تاکنون به هر دلیلی دیده نشده‌اند. دونالد ریچ^۲ معتقد است تمام تاریخ‌ها در ابتدا شفاهی بوده است (Ritchie, 2003, p. 217). با توجه به ماهیت بین‌رشته‌ای تاریخ‌شفاهی، نوع و شکل استفاده از آن به عوامل مختلفی بستگی دارد. در زمینه استفاده از تاریخ‌شفاهی، خصوصاً در تحقیقات تاریخ‌محلی و تاریخ‌اجتماعی، استفاده عمومی از آن مدنظر است. داستان زندگی مردم، خواست‌ها و تمایلات‌شان و آنچه به آن وابسته هستند، در اصل کاربرد تاریخ‌شفاهی در جایی است که نوشته، پاسخگو نیست زیرا بسیاری از آداب و رسوم، احساسات و ارائه دیدگاه‌های فکری، به شکل مکتوب قابل ارائه نیست (T. Gates, 1974, p.244).

این نوع منابع که می‌توان آن‌ها را در زمره منابع تاریخی محسوب کرد، عموماً توسط تاریخ‌شفاهی‌کاران با هدف گردآوری داده‌ها و نه هدفمندی در استفاده انجام می‌شود. در این دیدگاه ماهیت شفاهی تاریخ‌شفاهی بر ساختار مکتوب آن ارجحیت دارد زیرا به گفته پرتلی^۳ تاریخ‌شفاهی گفت‌وگو بین دو نفر است و تبدیل آن به متن، در واقع افزودن ضلع سوم به این جمع است. وی معتقد است که تبدیل صوت به متن نوعی فاش‌سازی اطلاعات است و ظرافت صدا، صداقت، آهنگ صدا، شتاب‌و‌کندی، صداقت‌سنجی، حالات مصاحبه‌شونده و ارتباطات اجتماعی را دربر می‌گیرد. در گردآوری داده‌ها که برخی به اشتباه به وقایع‌نگاری شفاهی از آن یاد می‌کنند، در واقع هدفمندی، اثبات و رسیدن به یک حقیقت نیست و ممکن است مستندسازی روایات شفاهی به‌عنوان یک سند تاریخی مدنظر نباشد، اما ممکن است به درک تاریخی برای ایجاد ارتباط بین تجربیات تاریخی و تاریخ بیانجامد (Oelofse, 1998, p.44). برنات^۴ می‌گوید که توجه به استفاده کارکردی از تاریخ‌شفاهی نباید ابزاری برای ورود به زندگی مردم و فاش‌سازی اطلاعات محرمانه باشد. در تاریخ‌شفاهی صرفاً نمی‌توان به دنبال فکت‌های تاریخی بود. بسیاری از تجربیات افراد ناظر بر حوادث و تاریخ‌شفاهی‌کاران دانشگاهی مانند هینکه^۵، مونتلی^۶ و آلن^۷ نشان می‌دهد که جامعه تاریخ‌شفاهی به‌دنبال ایجاد منابع تاریخ‌شفاهی است، نه خود حقایق تاریخی (Allen; Montell, 1998, p. 68). در واقع معتقد است که اگر تاریخ‌شفاهی در یک گفتمان اجتماعی و فرهنگی و ساختارمند انجام گردد، تفاوت‌چندانی با تاریخ‌نگاری ندارد (Bornat, 1993, p.74).

1. Anna Clark.
2. Donald Ritchie.
3. portly.
4. Bornat.
5. Hincke.
6. William Montell.
7. Barbara Allen.

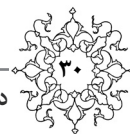

- تولید روایات شفاهی با هر هدفی که باشد، در قالب‌های زیر امکان‌پذیر است:
- زمانی که درباره یک حادثه اطلاعات اولیه وجود داشته باشد و منابع شفاهی برای پرکردن فاصله‌های اطلاعاتی استفاده گردد؛
  - زمانی که اطلاعاتی درباره یک موضوع وجود ندارد و داده‌های تاریخ شفاهی به‌عنوان تنها منابع موجود، به‌عنوان سند به کار می‌روند؛
  - زمانی که اطلاعات کافی در دسترس است و محتوای تاریخ شفاهی به منظور تکمیل داده‌ها و راستی‌آزمایی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

اجراکنندگان طرح‌های تاریخ شفاهی می‌توانند براساس این قالب‌ها و اهداف پروژه، اطلاعات متفاوتی را جمع‌آوری نمایند. سؤال اصلی در مرحله انجام مصاحبه و جمع‌آوری میزان هدفمندی و ارتباط آن با تاریخ‌نگاری شفاهی است. آیا در این مرحله می‌توان با استفاده از تاریخ‌نگاری شفاهی به پژوهش پرداخت؟ چه کسانی در انجام آن اولویت دارند؟ در سه دسته‌بندی فوق که ارائه گردید، می‌توان به تبع اهداف، استفاده‌های متفاوتی از تاریخ شفاهی کرد. زمانی که یک مورخ به دنبال هدف خاصی به تاریخ شفاهی می‌پردازد، در واقع به تاریخ‌نگاری پرداخته است. وقتی استفاده از منابع شفاهی برای نحله‌های مختلف تاریخ‌نگاری از جمله مارکسیستی، محلی و خردنگاری باشد، تاریخ‌نگاری براساس محتوای تاریخ شفاهی است. در این راستا میان مورخان و محققان سایر حوزه‌های پژوهشی تفاوت‌هایی وجود دارد. در حوزه‌هایی مانند علوم اجتماعی، مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تمایل به ایجاد منبع و محتوا به اندازه استفاده از آن اهمیت دارد، درحالی‌که مورخان بیشتر از آنکه به دنبال تولید داده‌های شفاهی باشند، به دنبال استفاده هدفمند از آن هستند؛ هر چند که بین مورخان اجتماعی یا محلی با سیاسی تفاوت‌هایی در استفاده وجود دارد.

مورخان نگاه کاربردی به تاریخ شفاهی دارند و اساساً هدف پژوهشگر را در تاریخ‌نگاری شفاهی، تدوین تاریخ یک دوره یا یک رخداد خاص، صرفاً بر بنیان داده‌های شفاهی می‌دانند. به این منظور او همانند یک مورخ، ناگزیر است ابتدا موضوع و سپس روش کارش را انتخاب کند، شخصیت‌های صاحب خبر، اعم از بازیگران و آگاهان سیاسی را برای تهیه داده‌های لازم شناسایی و با آن‌ها مصاحبه کند و از داده‌های از پیش موجود نیز بهره‌گیری (ملایی توانی، ۱۳۹۰، ص ۱۳۷). به روایتی به تعبیر رابینسون^۱، گاه در برابر مورخی که حقیقتی را پنهان یا پامال کرده است، مورخی را می‌توان یافت که آن واقعیت را آشکار ساخته است و در واقع به ازای مورخی که به افسانه و معجزه علاقه دارد، می‌توان مورخی کنجکاو یافت (رابینسون، ۱۳۸۹، ص ۲۴۹). مورخین کنجکاو که به دنبال موضوعات و اطلاعات جدید هستند، از تاریخ شفاهی به‌عنوان ابزار کاربردی استفاده می‌کنند. مورخ باید به چگونگی، هدف و ساختار مصاحبه‌های تولیدشده آگاه و به جایگاه منابع مکمل^۲ و منابع اضافه^۳ در پژوهش اشراف داشته باشد.

1. Robinson.
2. Complementary.
3. Supplementary.

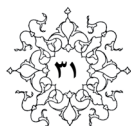
تاریخ‌نگار شفاهی در نگاه کاربردی مورخان با حضور مؤثر در متن کار، میان رخداد‌های موضوع بررسی کرده و بین آن‌ها روابط علی و معلولی برقرار می‌سازد و روایت‌های مختلف را چنان به هم پیوند می‌دهد که گویی در یکدیگر تنیده شده‌اند. همچنین تاریخ‌نگار شفاهی خلاءها را با تحلیل‌ها، تفسیرها و تبیین‌های خود پر می‌کند تا مجموعه‌ای منسجم، منطقی و فهم‌پذیر پدید آید و بخشی از تاریخ روشن شود (ملایی‌توانی، ۱۳۸۹، ص ۱۳۶). این نگاه در تاریخ‌نگاری شفاهی که باید در ذیل آن مورخ حرفه‌ای و آماتور یا تاریخ‌شفاهی‌نگار حرفه‌ای و آماتور را مطرح کرد، در زمینه استفاده از منابع نیز مدنظر است. آیا هدفمندی و نگاه به تاریخ‌نگاری از هنگام انجام مصاحبه شروع می‌شود یا در ویراستاری و تدوین در تاریخ‌شفاهی باید مدنظر قرار گیرد؟ مواردی مانند چه کسی سخن بگوید، چگونه مصاحبه شود، چه اطلاعاتی گرفته شود، چه ملاحظات مدنظر قرار گیرد، خط قرمزها کجاست و اطلاعات باید در چه سطحی گرفته شود نیز بررسی می‌گردد. برخی معتقدند که می‌توان از زمان تدوین پروژه و نوشتن سؤالات، برخی رهیافت‌ها را در مصاحبه گنجانند تا در زمان تدوین نهائی، مشکلات کمتری به وجود آید (نورائی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۸).

لیندا شاپس^۱، سه نوع تدوین زندگی‌نامه‌ای، تدوین مقطعی از مصاحبه‌های مختلف که در ذیل یک عنوان کلی جمع می‌گردد و تاریخ‌شفاهی مشارکتی که مبنای تئوری دارد را در تاریخ‌شفاهی ذکر می‌کند. همچنین بر نقش تئوری در تدوین تاریخ‌شفاهی تأکید می‌کند (Shopes, 2011, p. 15-17). نورائی نیز مصاحبه انفرادی، مصاحبه ترکیبی با ساختار توصیفی و مصاحبه جمعی با ساختار چالشی را در ذیل انواع تدوین می‌آورد (نورائی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۸). میزان درگیر شدن مورخان در مستندسازی تاریخ‌شفاهی و میزان آموزش و تجربه‌مندی آن‌ها در مراحل تدوین، اهمیت دارد (Oshinsky, 1990, p. 122).

به نظر می‌رسد با توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای تاریخ‌شفاهی، نوع و ساختار، ارتباط مستقیمی با اهداف طرح، افراد استفاده‌کننده و دامنه مخاطبان دارد. قائل شدن به اصطلاح تاریخ‌نگاری شفاهی که بیشتر بر استفاده‌کنندگان از منابع در حوزه‌های مختلف تاریخ‌نگاری استوار است، در بین تاریخ‌شفاهی‌کاران چندان رواج ندارد. عموماً تاریخ‌شفاهی‌کاران حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای بر تاریخ‌شفاهی و اهمیت آن در شکل‌دهی تاریخی و هویت‌بخشی جمعی که یک هدف کلی و نه جزئی را دنبال می‌کند، تأکید دارند. دنیلسون^۲ معتقد است که می‌توان از تاریخ‌شفاهی برای شکل‌دهی هویت تاریخی گذشته، تغییرات، پیشرفت‌ها، دگرگونی‌ها و غنی‌سازی تاریخی و درک اجتماعی استفاده کرد (Thomson, 1998, p.592). منابع تاریخ‌شفاهی صرفاً اطلاعاتی برای گذشته نیست، بلکه تلاش افراد برای برقراری ارتباط با گذشته است و می‌توان از آن به‌عنوان مکمل یا افزاینده در یک واقعه تاریخی استفاده کرد.

1. Linda Shopes.

2. Denilson.

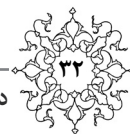
چالش در تاریخ شفاهی و تأثیر آن بر تاریخ‌نگاری شفاهی

یکی از موضوعاتی که به پیشرفت و رشد استفاده از منابع تاریخی، خصوصاً توسط مورخان کمک کرد، سؤالات و ایراداتی است که عموماً توسط آن‌ها نسبت به اعتبار، اتقان و جایگاه منابع تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی گرفته شده است. شارپلس^۱ مقالات انتقادی تاریخ شفاهی را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد و به این نتیجه رسید که تاریخ شفاهی همواره با یک نقد مستمر و مداوم روبه‌روست (شارپلس، ۱۳۹۴، ص ۲۵). تا زمانی که تاریخ شفاهی عمومی نشده و در حوزه نخبگان باقی مانده بود، استفاده از منابعی که با اهداف خاص و پروژه‌های سفارشی تهیه شده بود، بین مورخان عمومیت نداشت. شکل‌گیری این اعتراضات نسبت به موضوعات مصاحبه‌های تاریخ شفاهی و منابع به‌دست‌آمده از آن‌ها زمانی آغاز شد که ضبط مصاحبه‌های شفاهی در دهه ۱۹۷۰ میلادی، از نخبگان به متن جامعه منتقل شد و از مصاحبه با رجال و سرشناسان در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به مصاحبه با کارگران و مهاجران تغییر یافت. این تغییر ماهیت محتوای مصاحبه‌ها، به‌رغم ویژگی‌های مثبتی مانند ضبط خاطرات طبقات زیرین جامعه که هیچ‌گاه مجال برای مشارکت در ساختن تاریخ خود نداشته‌اند، بحث‌های انتقادی زیادی را در زمینه منابع ضبط‌شده به‌وجود آورد؛ خصوصاً که عمده نقدها معطوف بر این بود که این بُعد از تاریخ شفاهی بیشتر از آنکه ما را به تاریخ حقیقی رهنمون سازد، به افسانه هدایت می‌کند (Ritchie, 2003, p.217).

پس از دهه ۱۹۷۰م. آموزش تاریخ شفاهی حالت سازمان‌یافته پیدا کرد و علاوه بر توجه دانشگاه‌ها، مؤسسات نیز به آموزش تاریخ شفاهی پرداختند تا زمینه‌های علمی پرداختن به مصاحبه‌های شفاهی از ثبات و استاندارد بیشتری برخوردار باشد (Farrel, 1982, p.5). در بحث ارتباط تاریخ شفاهی و جامعه، افرادی مانند پل تامسون^۲ درصد ایجاد متدهای دقیق علمی برای استنتاجات دقیق پژوهشی و روشمند کردن پژوهش‌های مبتنی بر تاریخ شفاهی برآمدند، اما تردید برخی منتقدان مانند تایلر^۳، هوگو^۴، ترور^۵ و روبر^۶ که تاریخ شفاهی را غیرقابل‌اعتماد و احساسی می‌دانستند، مانع از این امر شد (Perks; Thompson, 2006, p.5). تاچمن^۷، بر ضعف تاریخ شفاهی با توجه به وابستگی به عامل انسانی و تأثیر محیط بر آن تکیه دارد. تفاوت نگاه مصاحبه‌کننده، مصاحبه‌شونده و استفاده‌کننده می‌تواند در تولید و استفاده از تاریخ شفاهی مؤثر باشد (Defend, 2001, p.6).

اداره حمایت از تحقیقات علوم انسانی (IRB)^۸ قسمتی از بخش خدمات و سلامت بشری (HHS)^۹ است که استانداردهای خاصی را در زمینه تحقیقات علوم انسانی به‌وجود آورده است. در ابتدا این استانداردها در زمینه تحقیقات پزشکی بود و کمتر به زمینه‌های تحقیقاتی دیگر توجه داشت و بعد کم‌کم در زمینه علوم انسانی گسترده شد (Tuchman, 1972, p.4). نگرانی

1. sharples.
2. Thompson.
3. Tylor.
4. Hugo.
5. Terror.
6. Ruber.
7. Thuchman.
8. Institutional Review Board.
9. Health and Human Service.

استانداردهای IRB در جامعه ناشی از گسترش تحقیقات و توجه بیشتر به علوم انسانی و اجتماعی بود و برای همین در بازنگری استانداردها در سال ۱۹۹۱م. تمامی پروژه‌هایی را که هرگونه تعامل با زندگی فردی داشتند، دربر گرفت و کلیه فعالیت‌های مرتبط در زمینه علوم انسانی در حوزه جمعی و فردی را شامل گردید (Ritchie, 2003, p. 216). عکس‌العمل تاریخ شفاهی کاران در پاسخ به استانداردهای IRB که مشکلاتی برای آن‌ها در حوزه مصاحبه‌ها به وجود آورده بود، احتیاط‌آمیز و همراه با مقاومت منفی بود زیرا از مجموع قوانین چنین استنباط می‌شد که چهل تاریخی نسبت به روش تاریخ شفاهی در IRB وجود داشت.

از دهه ۱۹۹۰ میلادی دانشگاه‌ها، کالج‌ها و پژوهشگرانی که از حمایت‌های دولتی استفاده می‌کردند تحت فشار استفاده از استانداردهای IRB قرار گرفتند و قانون حمایت از پژوهش‌های علوم انسانی، تاریخ شفاهی را به دلیل ارتباط با زندگی فردی ملزم به رعایت آن می‌دانست؛ درحالی که بیشتر تاریخ شفاهی کاران تمایلی به رعایت آن نداشتند. اختلاف فکری در این باره به تعریف تاریخ شفاهی برمی‌گردد. برخی تاریخ شفاهی را پژوهش می‌دانند و اصطلاح Research را برای آن به کار می‌برند که حاصل تعامل مصاحبه‌کننده با مصاحبه‌شونده در یک موضوع پژوهشی است. این تعریف با تعریف رسمی تاریخ شفاهی تفاوت داشته و ماهیت آن را خدشه‌دار می‌کند. برخی معتقد بودند که سال ۱۹۹۸م. با فشار IRB روابط تاریخ شفاهی پیچیده‌تر شد، خصوصاً آن‌ها در زمینه استانداردسازی پروژه‌های تاریخ شفاهی که از حمایت دولتی برخوردار بودند، تأکید داشتند. برخی معتقد بودند که تاریخ شفاهی در زمره پژوهش‌های مروری است که نیازی نیست تا استانداردها را رعایت نماید.

مواردی مانند تهیه سؤالات و امضاء از مصاحبه‌شونده و نپرسیدن سؤالات نابه‌جا و فاش‌سازی اطلاعات، از توصیه‌های این استانداردها است که با ماهیت تاریخ شفاهی در تقابل است. تهیه استانداردهای تاریخ شفاهی در انجمن جهانی تاریخ شفاهی و همکاری با انجمن تاریخ‌دانان آمریکا در سال ۱۹۸۹م. که منجر به تهیه هفت راهنمایی درباره استفاده از تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی شد (oshinsky, 1990, p. 121) و تهیه نامه مشترک برای استثناء کردن تاریخ شفاهی از استانداردها، از اقدامات تاریخ شفاهی کاران بود. در پاسخ به این دیدگاه در سال ۲۰۰۶م. هامبورگن^۱ پیشنهاد داد تا حوزه‌های پژوهشی که در زمینه گردآوری داده‌ها و مصاحبه کار می‌کنند، از استاندارد معاف باشند. در سپتامبر ۲۰۱۵ م. بخش سلامت و خدمات انسانی نیز درخواست معافیت تاریخ شفاهی را داد (Shopes, 2012). این فشارها که تاریخ شفاهی را بیش از دو دهه به چالش کشاند، باعث شد تا استانداردهای انجمن بین‌المللی تاریخ شفاهی در روش، شیوه و ارائه اطلاعات، استانداردهایی را وضع نماید که در نهایت در شکل و نوع انجام، نحوه سازماندهی و استفاده، اثرات مستقیمی داشت.

1. Hamburg.

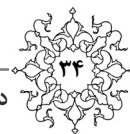
یکی دیگر از چالش‌های مهم تاریخ‌شفاهی، نقش عامل انسانی و تأثیر شرایط مختلف بر تولید داده‌ها در مراحل مختلف کاری بود. مسئله حافظه و یادآوری و تأثیرپذیری دارنده خاطره و اهداف سفارش‌دهندگان و انجام‌دهندگان بر خروجی اطلاعات تأثیر مستقیم دارد. سه مرحله یادگیری، ذخیره‌سازی، بازیابی و برون‌داد در گفتن خاطرات آگاهانه یا ناآگاهانه تأثیر دارند و خاطره، بخشی از اطلاعات ذهنی است که از برجستگی برخوردار است (واحد؛ کلهر؛ معادینخواه، ۱۳۶۴، ص ۱۴۱). با توجه به ساختار حافظه اگر مسئله‌ای مورد توجه قرار نگیرد، به حافظه بلندمدت برای یادآوری منتقل نمی‌گردد (کرمی‌نوری، ۱۳۸۳، ص ۹۸).

چگونه می‌توان به حافظه فردی که اطلاعات را می‌دهد اطمینان کرد؟ چگونه اطلاعات شفاهی همان‌گونه که هست روایت می‌شود؟ در تاریخ‌شفاهی اعتبار و اتقان^۱ به درجه‌ای از استحکام بین گزارش‌های روایت‌شده و گزارش‌هایی که توسط منابع اولیه داده شده، گفته می‌شود و قاطعیت روایت‌های شفاهی به مدیریت و هدایت اطلاعات نیز بستگی دارد. مفهوم اعتباریابی در تاریخ‌شفاهی برای حقیقی بودن، درست بودن و انطباق روایت‌های شفاهی با واقعیت است. معیار اعتبار در تاریخ‌شفاهی باورپذیری، اطمینان‌پذیری، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری است (توکلی، ۱۳۹۴، ص ۴۸). از دهه ۱۹۶۰ میلادی، تاریخ‌شفاهی کاران به فکر پاسخ‌دادن به ابهام‌ها درباره حافظه و نحوه یادآوری بوده‌اند. این اعتباریابی با انجام آزمایش و استفاده از علوم اجتماعی دنبال شد (Mai Black, 2010) و سال ۱۹۶۷م. در نشست بین‌المللی فورست پوگیو درباره تاریخ‌شفاهی جنگ که در سال ۱۹۴۳م. انجام شده بود، صحبت گردید. در این پروژه که توسط الیزابت فورس^۲ انجام شده بود، از افراد بدون قید زمانی و مکانی خاص، درباره جنگ سؤال می‌شد و چند سال بعد مجدداً با شرایط دیگری همان سؤالات پرسیده شد (Hoffman, 1994, p.108). در پروژه‌ای دیگر که زوج هوفمان در دهه ۱۹۸۰م. درباره حافظه و رهیافت‌های گوناگون انجام دادند، سؤال‌های کلی و جزئی در دوره‌های مختلف زمانی از مصاحبه‌شوندگان یکسان پرسیده شد که نتایج، تفاوت چشمگیری نداشت.

تاریخ‌شفاهی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰م. در پاسخ به تمایل مورخان به حوزه علوم اجتماعی و کمبود منابع اطلاعاتی، فعالیت‌های زیادی انجام داد. نسل دوم تاریخ‌شفاهی کاران تحت تأثیر علوم اجتماعی، با استفاده از ابزارهای آن در اعتماد و اعتبار، سعی در محکم‌سازی داده‌های تاریخ‌شفاهی کوشیدند. آثاری مانند *Hard times, Working class* نمونه کاملی از زندگی مردم عادی و دیدگاه‌های آن‌ها در یک دوره تاریخی و اعتباریابی از طریق تواتر و مستندسازی تاریخی است (Mai Black, 2010, p. 146).

در سال ۱۹۶۹م. انجمن آرشیویست‌های آمریکا کمیته مخصوص تاریخ‌شفاهی ایجاد کرد. کتابخانه‌ها و آرشیوها نیز در روند عمومی‌سازی منابع شفاهی و دسترس‌پذیری اطلاعات در

1. Reability Validity.
2. Accuracy.
3. Forrest Pogue.
4. Elizabeth force.

هر دو حوزه عمومی و تخصصی در تاریخ شفاهی نقش داشته و در شکل‌گیری انجمن جهانی تاریخ شفاهی مؤثر بودند. همکاری بین انجمن آرشیویست‌ها، انجمن تاریخ‌دانان آمریکا و انجمن بین‌المللی تاریخ شفاهی، همکاری مشترکی برای استانداردسازی تاریخ شفاهی بود و دیجیتال‌شدن منابع و اینترنت در دهه ۱۹۸۰م. اهمیت بیشتری به این حوزه‌ها داد. زچرت^۱ معتقد بود که تاریخ شفاهی امکان خلاقیت، آفرینش و مجموعه‌سازی را برای کتابداران فراهم می‌کند و همچنین نیاز تاریخ شفاهی کاران به آرشیو برای کپی‌رایت، معذوریت‌های اخلاقی و دسترس‌پذیری اطلاعات را مدنظر قرار داد (Zachert, 1968, p. 146).

اواسط دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰م. توجه به حافظه و ماهیت آن و خاطره در تاریخ شفاهی پررنگ شد و استفاده از تاریخ شفاهی برای به چالش کشیدن و مستندسازی توسط شرباکووا^۲ درباره سیاست‌های شوروی سابق از طریق مصاحبه با بازماندگان زندان‌ها و کمپ‌ها انجام گرفت. اثبات برخی از موضوعات از جمله شکنجه‌ها یا ساختن مدرک در زمینه‌هایی که وجود ندارد، از کارکردهای تاریخ شفاهی در اروپای شرقی بود (Thomson, 1998, p.591).

با توجه به گسترده‌شدن فعالیت‌های انجمن جهانی تاریخ شفاهی و انجمن بین‌المللی تاریخ شفاهی و تعاملات بین‌سازمانی با انجمن‌های مختلف مانند تاریخ، زمینه‌های به‌چالش کشیده‌شدن آن در چند سال اخیر کمتر شده است، منتها ماهیت عمومی تاریخ شفاهی و تنوع پایگاه تاریخ شفاهی کاران، همواره برخی از انتقادات را خصوصاً از جانب دانشگاهیان متوجه آن کرده است.

نتیجه‌گیری:

بررسی کارکردی تاریخ شفاهی نشان می‌دهد که این ابزار کارآمد پژوهشی همواره از دو منظر کلی در نیم قرن اخیر مورد توجه بوده است. اول سازوکاری برای تهیه منابع اطلاعاتی که جامعه عمومی تاریخ شفاهی کاران با اهداف و پایگاه‌های مختلف اجتماعی را دربر می‌گیرد. در این کارکرد، هدفمندی و رعایت استانداردها در طراحی و اجرای مصاحبه‌های تاریخ شفاهی رعایت می‌گردد، منتها در خروجی نه به یک موضوع خاص پرداخته شده و نه به دنبال اثبات و رد مسئله‌ای است، بلکه مستندسازی دقیق و ضبط اطلاعات همان‌گونه که بوده، نه آن‌گونه که باید باشد؛ مدنظر قرار می‌گیرد. از این منظر تاریخ شفاهی نه به‌عنوان یک نحله تاریخ‌نگاری بلکه به‌عنوان مکمل اطلاعات در پر کردن خلاءهای اطلاعاتی استفاده می‌شود. اصطلاح تاریخ‌نگاری شفاهی که از دهه ۱۹۷۰م. در دنیا مرسوم شده است، بیشتر از آنکه بر مکتب خاص تاریخ‌نگاری با رویکرد مشخص دلالت نماید، بر استفاده هدفمند از تاریخ شفاهی در راستای به‌چالش کشیدن موضوع و رد و اثبات آن استوار است. همچنین بیشتر توسط مورخان با رویکردهای خاص استفاده می‌شود. نپرداختن حرفه‌ای دانشگاه‌ها به تاریخ شفاهی، دایره فعالیت مورخان شفاهی کار را تنگ‌تر کرده است و البته

1. Zachert.

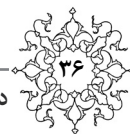
2. Sherbakiva.

تمایل زیادی به طرح حرفه‌ای شدن تاریخ شفاهی و تمایز میان تازه کارها و حرفه‌ای‌ها دیده نمی‌شود. در همین راستا به نظر می‌رسد که تاریخ‌نگاری شفاهی پیش از آنکه بر روش تاریخ‌نگاری خاصی دلالت داشته باشد، بر رویکرد تخصصی استفاده از تاریخ شفاهی از جانب مورخان حرفه‌ای اشاره می‌نماید.

منابع:

- التون، جفری رودلف (۱۳۸۶). *شیوه تاریخ‌نگاری*، ترجمه منصوره اتحادیه. تهران: نشر تاریخ.
- الویری، محسن (۱۳۸۵). *درآمدی بر مفهوم، فرایند و ویژگی‌های تاریخ‌نگاری شفاهی*. نامه تاریخ پژوهان، ۲، (۶).
- توکلی، فائزه (۱۳۹۴). *ضرورت تاریخ شفاهی در تاریخ‌نگاری و نقش فرازبان در مصاحبه تاریخ شفاهی*. *دوفصلنامه تاریخ شفاهی*، ۱، (۲): ۴۸.
- رابینسون، چیس اف (۱۳۸۹). *تاریخ‌نگاری اسلامی*، ترجمه مصطفی سبحانی. تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
- شارپلس، ربکا (۱۳۹۴). *تاریخچه تاریخ شفاهی*، ترجمه فرحناز اسماعیل بیگی. *دوفصلنامه تاریخ شفاهی*، ۱، (۱): ۲۵.
- عالمزاده، هادی؛ سجادی، صادق (۱۳۷۹). *تاریخ‌نگاری در اسلام*. تهران: انتشارات سمت.
- کمری، علیرضا (۱۳۸۷). *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق (مجموعه مقالات)*. تهران: مرکز اسناد و مدارک دفاع مقدس.
- کرمی نوری، رضا (۱۳۸۳). *روانشناسی حافظه و یادگیری*. تهران: سمت.
- ملایی توانی، علیرضا (۱۳۸۹). *چشم‌اندازهای نو در تاریخ شفاهی ایران با تأکید بر تاریخ‌نگاری شفاهی*. *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، ۲۰، (۵): ۱۳۶.
- ملایی توانی، علیرضا (۱۳۹۰). *ملاحظات روش‌شناختی در چپستی و اعتبار تاریخ‌نگاری رسمی*. *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، ۲۱، (۷): ۹۰.
- نورائی، مرتضی (۱۳۸۶). *درآمدی بر ویراستاری در تاریخ شفاهی*. *گنجینه اسناد*، ۱۷، (۲): ۱۱۲.
- واحد، سینا؛ کلهر، مهدی؛ معادینخواه، عبدالمجید (۱۳۶۴). *خاطره و خاطرات*. یاد، روش‌شناسی تاریخ شفاهی، ۱، (۱): ۱۴۱.
- Allen, Barbara & Montell, William (1998). *From Memory to History: Using Oral Sources in Local Historical Research*.
- Bornat, Joanna (1993). Two Oral Histories: Valuing our Differences. in *The Oral History Review*, 21:74.
- Clark. Anna (2010). *Talking About History: A Case for Oral*

Historiography. *Public History Review*, 17: 62–76.

- Defend, Panelist (2001). Criticize campus IRB Process, *Oral History Association News letter*, 35: 6.
- Farrell, Patric (1982). Oral History: facts and fictions. *Oral History Association of Australia Journal*, 5.
- Henige, David (1982). *Oral historiography*. London: New York: Longman.
- Hoffman, Alice M & Hoffman, Howard S (1994). *Reliability and validity in oral history: The case for memory*.
- Mai Black, Carissa (2010). *Conservation in Idaho Oral History Project: Oral Historiography, Process and Practice*. Department of History, Boise State University.
- Mariner, Nicholas (2005). *Oral History: From Fact Finding to History Shaping*. Eastern Illinois University: Historia.
- Oelofse, Marietjie (1998). Applying principles of historical critique: Authentic oral history? International Conference on , *Social Science and Humanity IPEDR*, 5 :44.
- Oshinsky, David M (1990). Oral History: Playing by the Rules. *The Journal of American History*, 77, 2: 122.
- Perks, Robert & Thompson, Alistair (2006). *The Oral History Reader*, second Edition. Routledge.
- Ritchie, Donald (2003). *Doing Oral History*. Second Edition, oxford university press.
- Shopes, Linda (2011). Editing Oral History For Publication. *Oral History Forum d'histoireorale*, 31:15- 17.
- Shopes, Linda (2012). Human subjects and IRB review, in <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/08/human-subjects-and-irb-review>
- T. Gates, Barbara (1974). Wordsworth's Use of Oral History. *Folklore*, 85, 4: 244.
- Thomson, Alistair (1998). Fifty Years On: An International

Perspective on Oral History. *The Journal of American History*, 85, 2 : 592.

- Tuchman, Barbara (1972). Distinguishing the Significant from the Insignifi-cant. in *Radcliffe Quarterly*, 56: 4.
- Zachert, Martha Jane (1968). The Implications of Oral History for Librarians. *College and Research Libraries*, 29: 46.

1. None Governmental
Organizations (NGO).

